ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μνήμων

Τόμ. 23 (2001)

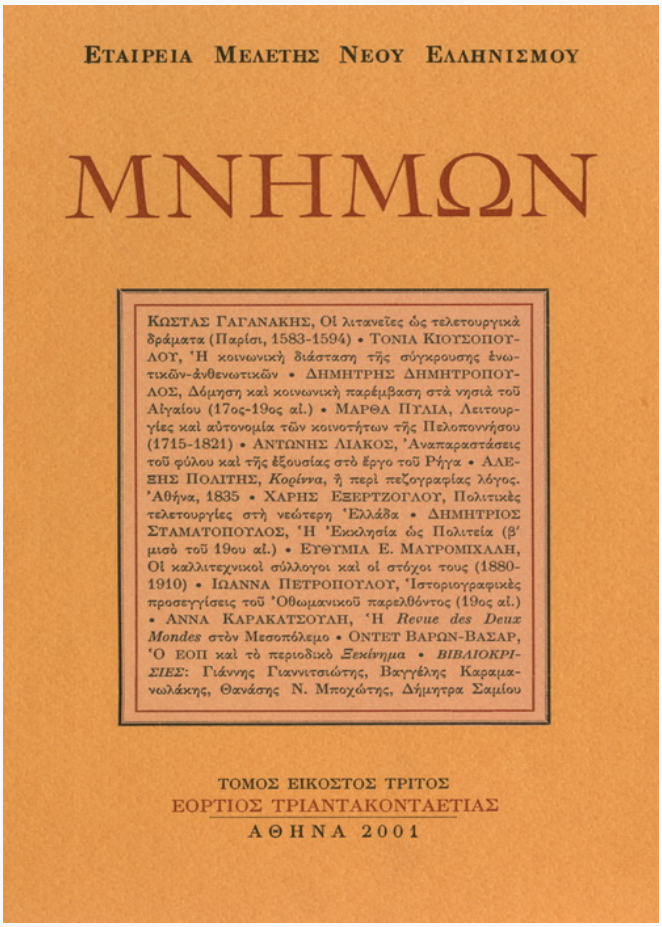

Λουκία Δρούλια και Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Yon Lidice bis Kalavryta. Widersland und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

doi: 10.12681/mnimon.717

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ Β. (2001). Λουκία Δρούλια και Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), Yon Lidice bis Kalavryta. Widersland und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg. *Μνήμων*, *23*, 345–348. https://doi.org/10.12681/mnimon.717

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 06/09/2026 00:04:56

τύπων προϋποθέτει την ύπαρξη των ανάλογων υποδοχών, ετοιμοτήτων και αναγκών από μια κοινωνία και ότι σημασία έχουν οι τρόποι εγγραφής τους στο νέο πλαίσιο. Ταυτόχρονα, μας επιτρέπει να αντιληφθούμε την ελληνική κοινωνία των αστικών κέντρων ως μια κοινωνία σε μεταβολή μέσα από το πρίσμα της εξάπλωσης της σωματικής άσκησης και της σωματειακής ζωής.

Το μεγαλύτερο όπλο, ωστόσο, της συγκεκριμένης μελέτης έγκειται στο στοίχημα της επικοινωνίας με το γαλλικό και γενικότερα με το ξένο κοινό. Η συγγραφέας δεν δημοσιοποιεί για πρώτη φορά τα πορίσματά της για την ιστορία του ελληνικού αθλητισμού σε κοινό μη ελληνικό. Η διαφορά, όμως, μεταξύ ενός άρθρου και μιας εκτεταμένης και λεπτομερειακής μελέτης είναι εύλογη. Ένιωσα πολλές φορές τον πειρασμό να διαβάσω το βιβλίο, στο βαθμό που αυτό ήταν δυνατό, ως ξένος, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη μου τις προϋποθέσεις οικονομίας στο γραπτό λόγο στις οποίες υπόκειται κάθε συγγραφέας. Έχω τη γνώμη ότι όσες φορές το κατόρθωσα, «έχασα» κατά βάση αυτά που θα «έχανε» ο οποιοσδήποτε μη εξοικειωμένος με την ελληνική ιστορία του 19ου και του 20ού αιώνα. Η μελέτη ισορροπεί τις περισσότερες φορές μεταξύ της ανάδειξης αφενός του ελληνικού παραδείγματος και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του και της αρμονικής σύζευξής του αφετέρου με τις αντιλήψεις και πρακτικές που κυριαρχούν την ίδια περίοδο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Σε λίγο θα εισαχθούμε όλοι, εκόντες άκοντες, στο πανηγυρικό κλίμα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Απ' ό,τι διαφαίνεται, το ενδιαφέρον της επικοινωνιακής πολιτικής των υπευθύνων θα επικεντρωθεί κατά κύριο λόγο στην υπογράμμιση της «στενής σχέσης» των αρχαίων με τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες μέσα από το σχήμα «αναβίωση-συνέχεια». Θα κινητοποιηθούν όλοι εκείνοι οι αναπαραστατικοί μηχανισμοί που ενεργοποιούν τις ήδη υπάρχουσες στερεοτυπικές προσλήψεις από την πλευρά των ξένων μιας τουριστικής Ελλάδας γαντζωμένης στο ένδοξο αρχαιοπρεπές παρελθόν της. Η τοποθέτηση του ζητήματος του ελληνικού αθλητισμού στις ιστορικές του διαστάσεις αποτελεί πιστεύω το κατεξοχήν διακύβευμα, τουλάχιστον για την κοινότητα των ιστορικών, καθώς όσο πλησιάζουμε στο 2004 τόσο περισσότερο γίνεται επιτακτική η αναγκαιότητα της κριτικής και της αμφισβήτησης των συστατικών ενός νέου εθνικού μύθου για την ιδιαίτερη σχέση της χώρας μας με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το έργο της Χριστίνας Κουλούρη μπορεί να αποτελέσει, κατά τη γνώμη μου, την αφετηρία για τη διαμόρφωση μιας εναλλακτικής πρότασης σχετικά με την ιστορία του σύγχρονου ελληνικού αθλητισμού τόσο για το ελληνικό όσο και για το ξένο κοινό.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΙΤΣΙΩΤΗΣ

Λουκία Δρούλια και **Χάγκεν Φλάισερ** (επιμ.), *Von Lidice bis Kalavryta. Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg*, Βερολίνο, INE/KNE-Metropol, Nationalsozialistische Besatsungspolitik in Europa 1939-1945, 1999, 296 σ.

Στη δεκαετία του 1980 η πολιτική και τα εγκλήματα του Γ' Ράιχ βρέθηκαν ξανά στο επίκεντρο της γερμανικής κοινής γνώμης, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης συζήτησης. Ο «αγώνας των ιστορικών» (Historikerstreik) όπως ονομάσθηκε η διαμάχη δεν εστιάστηκε μόνο στην ερμηνεία της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία, της πολιτικής του και της συνολικής ευθύνης του γερμανικού λαού, αλλά και στον τρόπο αντιμε-

τώπισής τους από τις επόμενες γενεές και στις συνέπειες που θα είχε στην κοινωνικοποίησή τους. Η γενοκτονία των Εβραίων και γενικότερα η βία αποτέλεσε ένα από τα κομβικά σημεία αυτής της συζήτησης, ιδιαίτερα σε σχέση με τις επιπτώσεις τους στην πολιτική συγκρότηση και στην πολιτισμική ταυτότητα των νεώτερων Γερμανών. (Βλ. για μια πρώτη παρουσίαση της διαμάχης αυτής στο ελληνικό κοινό στο Αλέξανδρος-Ανδρέας Κύρτσης «Ιστορία και ιδεολογία στη Γερμανία», *Τα Ιστορικά*, 4ος τόμος, τεύχος 7, Δεκέμβριος 1987, σ. 209-224). Η ανάγκη διερεύνησης της ναζιστικής πολιτικής τόσο στη Γερμανία, όσο και στις κατεχόμενες χώρες αποτέλεσε ένα από τα κεντρικά αιτούμενα, γονιμοποιώντας αναζητήσεις και προβληματισμούς στο χώρο της ιστοριογραφίας.

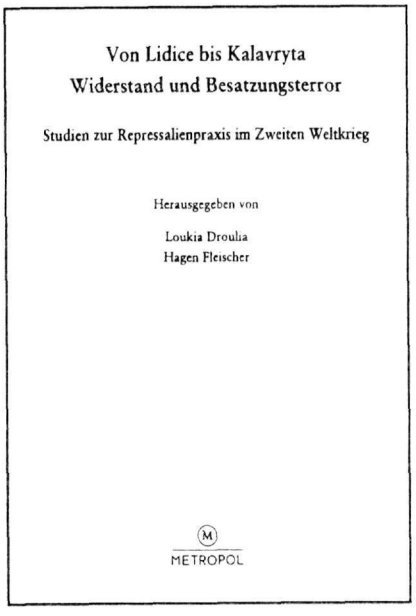

Η πρόσφατη έκδοση του συλλογικού τόμου «Από το Lidice στα Καλάβρυτα. Αντίσταση και κατοχική τρομοκρατία. Μελέτες για την πρακτική των αντιποίνων στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο» φέρνει στο επίκεντρο της συζήτησης μια από τις πλέον οδυνηρές συνέπειες της παρουσίας των γερμανικών στρατευμάτων στις κατεχόμενες χώρες στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: την πρακτική των αντιποίνων, ιδιαίτερα εκείνων με θύματα από τον άμαχο πληθυσμό. Ο τόμος συγκροτείται από ανακοινώσεις του διεθνούς συνεδρίου που διεξήχθη από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών στην Αθήνα με αφορμή τα πενήντα χρόνια από τη σφαγή στα Καλάβρυτα (13 Δεκεμβρίου 1943). Μετά ένα σύντομο εισαγωγικό κείμενο της τότε διευθύντριας του Κέντρου ιστορικού Λουκίας Δρούλια (η οποία μαζί με τον Χάγκεν Φλάισερ επιμελήθηκε τον τόμο), ακολουθούν δέκα άρθρα από ισάριθμους μελετητές, διαφόρων εθνικοτήτων, οι οποίοι επιχειρούν να αναδείξουν διαφορετικές πλευρές του θέματος με ιδιαίτερη έμφαση στην ελληνική περίπτωση, στην οποία είναι αποκλειστικά αφιερωμένα τέσσερα κείμενα (Κωνσταντίνος Λούλος, Γιώργος Μαργαρίτης, Eberhard Rondholz, Χάγκεν Φλάισερ). Οι υπόλοιπες μελέτες του τόμου επικεντρώνονται σε μια σειρά από ζητήματα που άπτονται της πρακτικής των αντιποίνων: στη γενικότερη πολιτική βίας στην κατεχόμενη Ευρώπη (Czeslaw Madajcyk), στη δικαιολόγηση των αντιποίνων στο πλαίσιο του αντάρτικου τρόπου πολέμου και αντίστασης στα Βαλκάνια (Manfred Messerschmidt), στην πολιτική βίας των ιταλικών στρατευμάτων κατοχής στα Βαλκάνια (Enzo Colloti) αλλά και της τρομοκρατίας που υπέστησαν οι ίδιοι οι Ιταλοί μετά τη διάλυση της ιταλο-γερμανικής συμμαχίας το 1943 (Dietrich Eichholtz). Μια μελέτη αναφέρεται στην πρακτική των αντιποίνων στην Τσεχοσλοβακία (Miroslav Karny), ενώ στο άρθρο του ο Walter Manoscheck μελετά τη συμμετοχή των αυστριακών αξιωματικών και στρατιωτικών στα αντίποινα.

Κεντρική θέση των επιμελητών όσο και των συγγραφέων του τόμου είναι ότι η πολιτική των αντιποίνων δεν συνιστά μια μεμονωμένη πρακτική συνυφασμένη με προσωπικά κίνητρα ή επιλογές, αλλά αποτελεί, αντιθέτως, οργανικό τμήμα της πολι-

τικής των στρατευμάτων κατοχής, κοινή πρακτική που συναντάται σε όλες τις κατεχόμενες περιοχές στην Ευρώπη.

Η έννοια των αντιποίνων δεν περιορίζεται στις εκτελέσεις ανταρτών και αμάχων. Σύμφωνα με τον Dietrich Eichholtz ο εξαναγκασμός των Ιταλών σε καταναγκαστική εργασία προς όφελος του Γ' Ράιχ αποτέλεσε μια μορφή αντιποίνων, που όπως τελικά και στην Ελλάδα δεν έδωσε τα αναμενόμενα από τους σχεδιαστές τους αποτελέσματα. Όσον αφορά τα κατ' εξοχήν αντίποινα, οι σφαγές στο Lidice της Τσεχοσλοβακίας, στο Oradur της Γαλλίας, στο Kraljevo της Γιουγκοσλαβίας, αλλά και στο Κομμένο, στο Δίστομο, στα Καλάβρυτα, σφαγές που πραγματοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο από τον τακτικό γερμανικό στρατό αποτελούν δείγματα μιας κοινής πολιτικής, πολιτικής βίας και παραδειγματισμού. Σύμφωνα με τον Czeslaw Madajcyk, η εκτέλεση των ομήρων, οι μαζικές εκτελέσεις, οι καταστροφές των χωριών αποτελούσαν πρωτοφανή μέτρα, τα οποία αποσκοπούσαν είτε στην πρόληψη, είτε λειτουργούσαν ως μέθοδος διατήρησης της τάξης, είτε ακόμη ως φυσική εξόντωση και γενοκτονία. Οι πρακτικές αυτές συνδυάζονταν με την ανάλογη προπαγάνδα, η οποία ξεκινώντας από τους Εβραίους έστρεψε τα βέλη της στη συνέχεια, και όσο η αντίσταση επεκτεινόταν είτε εναντίον των ομάδων των ανταρτών, είτε και ολόκληρων λαών που αντιστεκόντουσαν και πλέον χαρακτηρίζονταν κατώτεροι. Όπως επισημαίνει και ο Χάγκεν Φλάισερ, η συχνή πρακτική των αντιποίνων στην κατοχική Ελλάδα της περιόδου 1943-1944, απόρροια και της αυξανόμενης δράσης των αντάρτικων σωμάτων συνδέθηκε με έναν υποτιμητικό λόγο για τους κατοίκους της χώρας, που αντικατέστησε σταδιακά τις αρχικές ρητορείες για τη μεγαλωσύνη των αρχαίων Ελλήνων και τη συγγένειά τους με τους Γερμανούς. Λόγο, ο οποίος επιχείρησε να δικαιολογήσει την εφαρμογή των αντιποίνων, τόσο στους πληθυσμούς των κατεχομένων χωρών, όσο και στην ίδια τη γερμανική κοινή γνώμη. Η έννοια της συλλογικής ευθύνης του υποδουλωμένου πληθυσμού για κάθε πράξη αντίστασης κατά του κατακτητή αποτέλεσε το άλλοθι για την επιβολή των αντιποίνων στον άμαχο πληθυσμό.

Η βία δεν αποτέλεσε προνόμιο των στρατευμάτων κατοχής. Σε ένα άλλο πλαίσιο και με τελείως διαφορετικές πρακτικές αλλά και συνέπειες η βία των ανταρτών, όπως αναφέρει στο άρθρο του ο Γιώργος Μαργαρίτης, αποσκοπούσε στην εμπέδωση της εξουσίας τους στις τοπικές κοινωνίες, στην εξασφάλιση των όρων διαβίωσης και τροφοδότησής τους από αυτές. Η βία αυτή αποτέλεσε άλλωστε και ένα από τα σημαντικά επιχειρήματα των Ελλήνων συνεργατών των Γερμανών, οι οποίοι στήριξαν τη σχέση τους με τους κατακτητές στη λογική διατήρησης της έννομης τάξης και στην καταπολέμηση των «κομμουνιστών ταραχοποιών», των οποίων η δύναμη διευρυνόταν συνεχώς, όπως υποστηρίζει και στο άρθρο του ο Κώστας Λούλος.

Η επιτυχία ή η αποτυχία των αντιποίνων ως προς τους στόχους του Γ' Ράιχ αποτελεί ένα από τα κεντρικά ερωτήματα που επιχειρούν να απαντήσουν οι συγγραφείς του τόμου. Είναι σαφές ότι ακόμη και εάν τα αντίποινα λειτούργησαν αποτρεπτικά ή κατασταλτικά για μεγάλες μερίδες του πληθυσμού, ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια της Κατοχής, δεν μπόρεσαν να αποτρέψουν την ανάπτυξη της αντιστασιακής δράσης στις κατεχόμενες χώρες. Αντίθετα προκάλεσαν μια έκρηξη βίας, η οποία σημάδεψε τις κοινωνίες αυτές, στερώντας στην πραγματικότητα τις δυνατότητες ειρήνευσης με τα στρατεύματα κατοχής. Βία για την οποία, όπως δείχνει και ο Eberhard Rondholz αναφερόμενος στην ελληνική περίπτωση, δεν πλήρωσαν οι πρωταίτιοι, καθώς το ξεκίνημα του ψυχρού πολέμου δημιουργούσε άλλες προτεραιότητες και προέτασσε νέες συμμαχίες μεταξύ των δυτικών συμμάχων-νικητών και των ηττημένων Γερμανών. Από την άλλη πλευρά, ούτε η ελληνική πολιτεία είχε τη δύναμη

ή και την επιθυμία να επιβάλει την τιμωρία όσων πρωτοστάτησαν στα αντίποινα.

Ο τόμος εντάσσεται σε μια ευρύτερη εκδοτική σειρά συλλογικών τόμων υπό τον τίτλο «Nationalsozialistische Besatzungspolitik in Europa 1939-1945» (Εθνικοσοσιαλιστική κατοχική πολιτική στην Ευρώπη 1939-1945). Σε προηγούμενα δημοσιεύματα της σειράς οι συγγραφείς πραγματεύονται θέματα, όπως η συνεργασία με τους κατακτητές, η αντίσταση, η προπαγάνδα, η γραφειοκρατία στις υπό κατοχή χώρες. Ζητήματα, τα οποία θέτουν έντονα το πρόβλημα της πολιτικής του Γ' Ράιχ όσο και της υποδοχής και της αντίδρασης που συνάντησε στις κατεχόμενες χώρες. Εάν η γενοκτονία των Εβραίων αλλά και όσων άλλων (αριστερών, ομοφυλόφιλων, τσιγγάνων) στιγμάτισε τη γερμανική κοινωνία, πρακτικές όπως τα αντίποινα σημάδεψαν με πολλαπλούς τρόπους τις υπό κατοχή χώρες, προσθέτοντάς τους ένα βαρύ φορτίο, το οποίο ενδεχομένως σε κοινωνίες όπως η ελληνική λειτούργησε σωρευτικά για όσα ακολούθησαν.

Ο τόμος αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική συμβολή σε ένα κομβικό θέμα για τη μελέτη της γερμανικής πολιτικής στις κατεχόμενες χώρες, αλλά ταυτόχρονα και των αντιδράσεων που προκάλεσε και των πληγών που άφησε στις τοπικές κοινωνίες. Η συγκριτική οπτική, τα νέα στοιχεία που προσφέρει, η προσπάθεια αποτύπωσης των πραγματικών διαστάσεων της αιματοχυσίας συντελούν ουσιαστικά στην κατανόηση ιστορικών γεγονότων τα οποία έως τώρα δεν είχαν μελετηθεί επαρκώς. Η αντιμετώπιση και διερεύνηση των στερεοτύπων που αναπτύχθηκαν και από τις δυο πλευρές, με απόλυτη συναίσθηση της διαφορετικής θέσης της κάθε μιας, αποτελεί, άλλωστε το μοναδικό δρόμο κατανόησης και επεξεργασίας ενός εξαιρετικά τραυματικού παρελθόντος.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Νάση Μπάλτα, *«Η καρδιοβόρος αγωνία της κάλπης». Τύπος και βουλευτικές εκλογές την εποχή του Χαριλάου Τρικούπη, 1881-1895*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2001, 284 σ.

Κατά την τελευταία δεκαετία εκδόθηκαν ορισμένες εργασίες που άλλαξαν την εικόνα της εποχής της ισχύος του δικομματισμού, στην Ελλάδα του 19ου αιώνα.[1] Αρκετές από αυτές χρησιμοποίησαν συστηματικά τον τύπο της περιόδου ως πηγή πληροφοριών. Σε αυτήν στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό και η σημαντική μελέτη της Νάσης Μπάλτα. Η πρωτοτυπία της όμως έγκειται στο ότι εγείρει το ζήτημα του τύπου ως τμήματος του πολιτικού συστήματος.

Στο δεύτερο και κύριο μέρος της μελέτης παρουσιάζονται τα προγράμματα του Εθνικού και του Νεωτερικού Κόμματος, όπως αναφέρονται στον αθηναϊκό τύπο, τις

1. Ως εργασία αναφοράς παραμένει βέβαια το βιβλίο του Gunnar Hering, *Die Politischen Parteien in Griechenland, 1821-1936*, Μόναχο 1992. Σημαντική είναι και η μελέτη του Γιώργου Σωτηρέλλη, *Σύνταγμα και εκλογές στην Ελλάδα, 1864-1909*, Αθήνα 1991. Επίσης, αυτή του Γιώργου Β. Δερτιλή, *Ατελέσφοροι ή τελεσφόροι; Φόροι και εξουσία στο Νεοελληνικό Κράτος*, Αθήνα 1993. Στη συνεισφορά και των τριών έχει αφιερώσει μια βιβλιοκρισία ο Χρήστος Χατζηϊωσήφ· βλ. «Δημοκρατία και Πελατειακές Σχέσεις», *Μνήμων* 16 (1994) 167-197. Νέες όψεις της κοινωνικής διάστασης της πολιτικής των δύο κομμάτων για την οικονομία και τους θεσμούς αναδεικνύει ο Γιάννης Κοκκινάκης, *Νόμισμα και Πολιτική στην Ελλάδα 1830-1910*, Αθήνα 1999. Ενδιαφέρουσες μελέτες περιέχει και ο συλλογικός τόμος *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του*, επιμ. Καίτη Αρώνη-Τσίχλη, Λύντια Τρίχα, Αθήνα 2000.